

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І. І. МЕЧНИКОВА

Біологічний факультет

Кафедра ботаніки

**Дипломна робота
бакалавра**

на тему: **«Аналіз флори лікарських рослин національного природного
парку "Тузловські лимани»**

«Analysis of the Nature National Park "Tuzlovski Limany" medicinal plants flora»

Виконала: студентка денної форми
навчання

напряму 6.040102 Біологія

Згама Тетяна Леонідівна

Науковий керівник:

кандидат біологічних наук, доцент

Попова Олена Миколаївна

Рецензент:

кандидат біологічних наук, доцент

Сорокін Андрій Вікторович

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри
№ 9 від 24 квітня 2017 р.

Завідувач кафедри
_____ Ткаченко Ф. П.
(підпис)

Захищено на засіданні ЕК № 1
Протокол № _____ від «__» _____ р.
Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бал)

Голова ЕК
_____ Стойловський В. П.
(підпис)

Одеса – 2017

Анотація

Проведено аналіз лікарської флори національного природного парку «Тузловські лимани». Частка лікарських видів у загальній флорі парку становить 71,6 %, що майже вдвічі вище, ніж в Україні у цілому. 45 родин містять тільки лікарські види. Найбільшою з них є *Ranunculaceae*. Провідні родини лікарської флори відповідають таким родинам всієї флори, за виключенням *Boraginaceae*. Сировиною 68,7 % лікарських рослин є вся надземна частина – «трава». У 17,6 % видів рослин сировиною є підземні органи. Найбільша кількість лікарських рослин парку знайдена на порушених екоотопах (130 видів, 32,3 %). У зональних степових угрупованнях виявлено у 1,3 рази менше лікарських рослин (98 видів, 23,8 %).

9 лікарських видів парку включено до Червоної книги України та 22 – до Червоного списку Одеської області.

Роботу викладено на 47 сторінках, вона містить 8 таблиць та 2 рисунки. Наведено посилання на 49 джерел літератури (46 кирилицею та 3 латиницею).

Ключові слова: лікарські рослини, національний природний парк «Тузловські лимани», флора

The medicinal flora of National Nature Park “Tuzlovskie Limany” was analyzed. Part of medicinal species in the total flora of the park is 71.6%, almost twice higher than in Ukraine in general. 45 families contain only medicinal species. The largest of these is the *Ranunculaceae*. Leading family of medicinal flora meet the same families of all the flora, except *Boraginaceae*. 68,7 % medicinal plants gives “herb” as medicinal material. 17,6 % plants give underground plant organs as medicinal material. The largest number of medicinal plants is found in the raised ecotopes (130, 32.3%). 1.3 times less medicinal species (98 species, 23.8%) are found in zonal steppe communities.

9 medicinal species are in the Red Data Book of Ukraine and 22 – in the Red Data List of the Odessa Region.

Diploma thesis is expounded on 47 pages, it contains 8 tables and 2 figures. It provides links to 49 references (46 cyrillic and 3 latinic).

Key words: medicinal plants, National Nature Park “Tuzlovskie Limany”, flora

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ.....	6
1.1. Історія вивчення флори національного природного парку «Тузловські лимани».....	6
1.2. Особливості лікарських рослин та їх роль в житті людини.....	8
2. МІСЦЕ, МАТЕРІАЛИ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	15
2.1. Коротка характеристика району досліджень.....	15
2.2. Матеріали та методи дослідження.....	18
3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ.....	21
ВИСНОВКИ.....	31
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	33
Додатки.....	37

ВСТУП

Природно-заповідний фонд становлять ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища.

Одною з найвищих категорій природно-заповідного фонду України є національні природні парки. Національні природні парки (далі - НПП) є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність.

За Законом “Про природно-заповідний фонд України”, на національні природні парки покладається виконання таких основних завдань: збереження цінних природних та історико-культурних комплексів та об'єктів; створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони; проведення наукових досліджень природних комплексів; проведення екологічної освітньо-виховної роботи.

Одним з питань, які цікавлять населення та туристів зокрема, є інформація про лікарські рослини місцевості. В межах природоохоронної території можливо вивчати, зберігати та демонструвати різні лікарські рослини, у тому числі рідкісні.

Національний природний парк «Тузловські лимани» було створено відносно недавно (Указ Президента України про його створення було підписано 1 січня 2010 року), тому, можливо, цим рослинам досі ще не приділялася належна увага, незважаючи на великий інтерес відвідувачів до лікарських рослин. При цьому слід враховувати, що поруч з національним

парком розташовано три курортні зони Татарбунарського району: Лебедівка, Катранка та Расейка, які інтенсивно відвідуються туристами.

Метою даної роботи було виявлення різноманіття та особливостей лікарської флори національного природного парку «Тузловські лимани».

Для реалізації даної мети були сформульовані наступні завдання.

1. Виявити видове різноманіття лікарських рослин НПП «Тузловські лимани».
2. Розглянути представленість лікарських рослин у різних родин флори НПП «Тузловські лимани».
3. Визначити систематичну структуру та провідні родини лікарської флори парку.
4. Розподілити лікарські рослини НПП за ступенем вивченості та характером використання.
5. Виявити структуру життєвих форм лікарських рослин флори парку.
6. Розглянути приуроченість лікарських рослин до різних екоотопів у парку.
7. Охарактеризувати структуру флори лікарських рослин за видами лікарської рослинної сировини.
8. Виявити лікарські рослини парку, що офіційно охороняються та не підлягають збору.

Об'єкт дослідження – лікарські рослини національного природного парку «Тузловські лимани».

Предмет дослідження – різноманіття та структура флори лікарських рослин і лікарської рослинної сировини в об'єкті природно-заповідного фонду загальнодержавного значення.

Висловлюю щире подяку директору національного природного парку «Тузловські лимани» Івану Трифоновичу Русеву за надані матеріали «Звіту про науково-дослідну роботу «Літопис природи» за 2016 рік, які дозволили розглянути флору лікарських рослин парку у повному обсязі.

Висновки

1. Видове біорізноманіття лікарських рослин НПП «Тузовські лимани» налічує 403 види, що становить 71,6 % флори парку. Частка лікарських рослин у флорі парку майже вдвічі вища, ніж загалом в Україні (37 %).

2. У 45 родинх всі види є лікарськими. З них найбільш численною є родина *Ranunculaceae*, яка об'єднує 11 видів. Лікарські властивості мають також всі види родин *Malvaceae* (6 видів), *Limoniaceae* (5 видів), *Solanaceae* (4 види).

3. Лікарські рослини парку представлені, головним чином, покритонасінними (99,0 % всіх видів, 98,5 % родів та 94,8 % родин), а також трьома видами голонасінних та одним видом папороті. Співвідношення *види: роди: родини* становить 5,2 : 3,4 : 1.

Провідними родинами лікарської флори НПП «Тузовські лимани» є *Asteraceae* (61 вид), *Poaceae* (31), *Fabaceae* (30), *Brassicaceae* (28), *Rosaceae* (19), *Lamiaceae* (18), *Apiaceae* (14), *Chenopodiaceae* (14), *Scrophulariaceae* (13), *Caryophyllaceae* (13 видів).

4. До державного реєстру лікарських засобів України на 2016 рік включено лише 47 видів (11,7 % лікарської флори парку). Тільки у народній медицині використовується 265 видів (65,8 %), що у 5,6 разів більше. Потенціально лікарським є 91 вид (22,6 % флори).

5. Серед 10 життєвих форм переважають трав'янисті багаторічники – вони складають 84,3% всіх лікарських рослин. Частка деревних рослин значно менша (у 6,7 разів), а частка напівдеревних рослин зовсім мала – 3,5%. Серед деревних рослин переважають дерева (їх майже вдвічі більше ніж кущів). Серед напівдеревних рослин спостерігається домінування напівкущів. Серед трав'янистих рослин переважають багаторічні трави.

6. Найбільша кількість лікарських рослин парку приурочена до порушених екотопів (130 видів, 32,3 %). У степових угрупованнях, які представляють зональний тип рослинності, зростає у 1,3 рази менше

лікарських видів (98 видів, 23,8 %). 74 види (18,4 %) лікарських рослин приурочені до штучних лісів.

7. Лікарські рослини флори НПП «Тузловські лимани» можуть бути джерелом 13 видів лікарської сировини. Найбільш розповсюдженим видом сировини є «трава» (вся надземна частина): її джерелом можуть виступати 68,7 % лікарських рослин. У 17,6 % видів рослин сировиною є підземні органи.

8. У парку зростає 22 види лікарських рослин, заготівля яких заборонена законодавством. З них 9 видів занесені до Червоної книги України, 13 – охороняються на теренах Одеської області.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаренко О. Ю., Крюкова Г. М. Про *Glaucium flavum* Crantz (*Papaveraceae*) в Одеській області // Чорноморськ. бот. ж. – 2013. – Т. 9, № 2. – С. 170 - 174.
2. *Визначник рослин України*. – К.: Урожай, 1965. – 877 с.
3. *Войтюк Б. Ю.* Рослинність засолених ґрунтів Північно-Західного Причорномор'я (сучаний стан, класифікація, напрямки трансформації, охорона). – К.: Фітосоціоцентр, 2005. – 224 с.
4. *Галофітна рослинність. Класи *Bolboschoenetea maritimi*, *Festuco-Puccinellietea*, *Molinio-Juncetea*, *Crypsietea aculeatae*, *Thero-Salicornietea strictae*, *Salicornietea fruticosae*, *Juncetea maritimi** / Д. В. Дубина, Т. П. Дзюба, З. Нойгойзлова [и др.]; под ред. Ю. Р. Шеляг-Сосонко. – К.: Фітосоціоцентр, 2007. – 315 с.
5. *Геоботанічне районування Української РСР*. – К.: Наук. думка, 1977. – 302 с.
6. *Державний реєстр лікарських засобів України*. [Електронний ресурс]. 2016. Режим доступу: <http://www.drlz.com.ua>.
7. *Дідух Я. П., Шеляг-Сосонко Ю. Р.* Геоботанічне районування України та суміжних територій // Укр.ботан. журн. – 2003. – Т. 60, № 1. – С. 6 - 17.
8. *Дубина Д. В., Дзюба Т. П.* Ценотичне різноманіття галофітної рослинності України у фітосозологічному аспекті // Вісті біосферного заповідника “Асканія-Нова”. – 2007. – Т. 9. – С. 21 - 31.
9. *Дубина Д. В., Дзюба Т. П., Ємельянова С. М.* Ценотичне різноманіття приморської псамофітної рослинності України у фітосозологічному аспекті // Чорноморськ. бот. ж. – 2011. – Т. 7, № 3. – С. 205 – 214.
10. *Дубина Д. В., Вакаренко Л. П., Устименко П. М.* Екомережа Південної Бессарабії // Чорноморськ. бот. ж., 2008. – Т. 3, № 2. – С. 70 - 87.
11. *Дубина Д. В., Дзюба Т. П.* Галофітна рослинність у проєктованій екомережі Азово-Чорноморського екокоридору // Вісті біосферного заповідника “Асканія-Нова”. – 2008. – Т. 10. – С. 33 - 43.
12. *Дубина Д. В., Дзюба Т. П., Ємельянова С. М.* НПП Тузловські лимани //

- Фіторізноманіття заповідників і національних природних парків України. Ч. 2. Національні природні парки. – Київ, 2012. – С. 492 - 501.
13. *Екомережа* степової зони України: принципи створення, структура, елементи / Ред Д. В. Дубина, Я. І. Мовчан. – К.: LAT & K, 2013. – С. 73 – 77.
14. *Звіт* про науково-дослідну роботу «Літопис природи». Книга 4. – Татарбунари: НПП “Тузловські лимани”, 2016. – 377 с.
15. *Зеленецький Н.* Отчет о ботанических исследованиях Бендерского, Аккерманского и Измаильского уездов Бессарабской губернии. – Одесса, 1891. – XLVII+100 с.
16. *Карта* ґрунтів Української РСР. – 1969; М 1:200 000.
17. *Крюкова Г. М., Бондаренко О. Ю.* Первинні відомості про синантропну флору території Національного природного парку "Тузловські лимани" // Чорноморський бот. журн. – 2014. – Т. 10, № 1. – С. 101 – 113.
18. *Липский В. И.* Исследования для флоры Бессарабии // Зап. Киев. об-ва естествоисп. – 1889. – Т. 10, вып. 2. – С. 225 – 270.
19. *Липский В. И.* Новые данные о флоре Бессарабии // Зап. Киев. об-ва естествоисп. – 1894. – Т. 13, вып.1, 2. – С. 423 – 444.
20. *Лікарські рослини.* Енциклопедичний довідник. – К.: Гол. редакція Укр. радянськ. енциклопедії, 1991. – 544 с.
21. *Мінарченко В. М.* Лікарські судинні рослини України (медичне та ресурсне значення). – К., Фітосоціоцентр: 2005. – 324 с.
22. *Мінарченко В. М.* Ресурси лікарських рослин України: диференціація, динаміка, стратегія оптимізації використання та збереження : автореф. дис ... д-ра біол. наук. К., 2012. – 36 с.
23. *Мінарченко В. М.* Лікарські рослини України [Електронний ресурс]. 2016. Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=55467
24. *Національний атлас* України / За заг. ред. Л. Г. Руденка. – К.: ДПВП «Картографія», 2009. – 440 с.
25. *Одеська область.* Офіційні переліки регіонально рідкісних рослин

- адміністративних територій України. Довідкове видання. Ред. Т. Л. Андрієнко, М. М. Перегрим. – К.: Альтерпрес, 2012. – 148 с.
26. *Определитель* высших растений Украины. – К.: Наук. думка, 1987. – 548 с.
27. *Основы фармакогнозии і фітотерапії* : навч. посіб. для студентів мед. ВНЗ III - IV рівня акредитації / Т. П. Гарник, В. М. Князевич, В. А. Туманов та ін. – Житомир : Рута, 2015. – 446 с.
28. *Пачоский И. К.* Описание растительности Херсонской губернии // Материалы по исследованию почв и грунтов Херсонской губ. Степи, ч. 2. – Херсон, 1917. – 336 с.
29. *Пачоский И. К.* Материалы для флоры Бессарабии // Тр. Бессараб. о-ва естествоиспытателей. – 1912. – С. 3 – 91.
30. *Попова Е. Н.* История изучения природной растительности Одесской области и развитие фитосоциологии // Укр. фітосоціологічний зб., 2000. – С. 118 - 130.
31. *Попова О. М.* Історія вивчення фітобіоти району національного природного парку “Тузловські лимани” // Биоразнообразие и устойчивое развитие (матер. междунар. научно-практ. конф. Симферополь, 15-19 сент. 2014 г.). – Симферополь, 2014. – С. 280 - 282.
32. *Попова О. М.* Морфометрія та топонімія гідрологічних об’єктів національного природного парку «Тузловські лимани» // Вісник Одеського національного університету. Серія геогр. та геол. науки. – 2016. – Т. 21, Вип 2 (29). – С. 64 - 84.
33. *Растительные ресурсы России и сопредельных государств (1994-1996).* – Вып. 8. – СПб.: Наука, 1994. – 271 с. – Вып. 9. – СПб.: Мир и семья, 1996. – 571 с.
34. *Растительные ресурсы СССР: Цветковые растения, их химический состав, использование.* – Вып. 1-7. – Л. (СПб.): Наука, 1984 – 1993.
35. *Сербін А. Г., Сіра Л. М., Слободянюк Т. О.* Фармацевтична ботаніка: підручник для вузів. – Вінниця : Нова Книга, 2015. – 488 с.
36. *Скворцов А. К.* Гербарий. Пособие по методике и технике. – М.: Наука, 1977. – 198 с.

37. *Толмачев А. И.* Введение в географию растений. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. – 244 с.
38. *Фармацевтична енциклопедія.* Голова ред. ради В. П. Черних. 2-ге вид., перероблене і доповн. – К.: Моріон, 2010. – 1632 с.
39. *Флора Восточной Европы.* – Т. 10 – 11. – СПб. – 2001 – 2004.
40. *Флора Европейской части СССР.* – Т. 1 - 8. – Л.: Наука, Л. отд-ние. – 1974 – 1994.
41. *Червона книга України.* Рослинний світ / Редкол.: Ю. Р. Шеляг-Сосонко (відп. ред.) та ін. – К.: Українська енциклопедія, 1996. – 680 с.
42. *Червона книга України.* Рослинний світ. Ред. Я. П. Дідух. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 912 с.
43. *Шмальгаузен И. Ф.* Флора средней и южной России. – К., 1897. – 752 с.
44. *Шмидт В. М.* Статистические методы в сравнительной флористике. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1980. – 176 с.
45. *Шмидт М. В.* Количественные показатели в сравнительной флористике // Ботан. журн. – 1974. – 59, № 7. – С. 929 – 940.
46. *Mosyakin S. Fedoronchuk M.* Vascular plants of Ukraine. A nomenclatural checklist. – Kiev: 1999. – 346 p.
47. *Săvulescu T., Rayss T.* Materiale pentru flora Basarabiei. – București. Vol. I - III. – 1924, 1926, 1934.
48. *Tardent C.* Reviews of Essai Sur L'Histoire Naturelle de La Bessarabie. – Lausanne. – 1841. – 90 p.